Wąsek, D., i Gilski, M. (red.). (2026). *Leksykon polskich apologetów i teologów fundamentalnych*. Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, s. 337–354.
https://doi.org/10.15633/9788383701769.18

Szczepan Szydelski

Przemysław Artemiuk
p.artemiuk@uksw.edu.pl https://orcid.org/0000-0001-5337-0329
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie https://ror.org/05sdyjv16

Damian Wąsek
damian.wasek@upjp2.edu.pl https://orcid.org/0000-0003-1349-1411
Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie https://ror.org/0583g9182

Kontekst biograficzno-bibliograficzny

Szczepan Szydelski, urodzony 25 grudnia 1872 roku, ukończył Seminarium Duchowne Archidiecezji Lwowskiej, w ramach którego studiował na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jana Kazimierza. W czasie nauki wykazywał żywe zainteresowanie nie tylko teologią, ale również zagadnieniami społecznymi, co przyczyniło się do jego zaangażowania w działalność ks. Stojałowskiego oraz zapoznania się z dziełami Friedricha Engelsa. Wpływ na jego rozwój intelektualny miał ks. Jan Fijałek, jego profesor i wychowawca, a także ks. Józef Bilczewski, rektor Uniwersytetu i późniejszy metropolita lwowski. Święcenia kapłańskie Szydelski otrzymał w lipcu 1896 roku. Jego pierwsza placówka duszpasterska znajdowała się w Buczaczu, gdzie pod okiem znanego kaznodziei, ks. Gromnickiego, zdobywał doświadczenie w pracy pastoralnej. Zyskał reputację kapłana otwartego na nowe prądy w duszpasterstwie, wychodząc poza tradycyjne ramy, co oddaje powiedzenie Leona XIII o poszerzaniu zakresu działania duszpasterskiego na sprawy społeczne. W Buczaczu założył Kółko Rolnicze, Spółkę Szewców oraz organizował dystrybucję tanich obiadów, a także prowadził Towarzystwo św. Wincentego à Paulo. Z tych powodów

już w 1901 roku przeniósł się na wikariat do Lwowa, gdzie pełnił obowiązki najpierw w parafii pod wezwaniem św. Marcina, potem św. Antoniego, a ostatecznie w archikatedrze. Arcybiskup Bilczewski docenił jego zaangażowanie w pracę społeczną i zaprosił go do Lwowa, co stanowiło naturalny krok w jego karierze.

Szydelski nie ograniczał się do działalności w Kościele i szkole. Jego zainteresowania obejmowały także naukę. W miarę jak wzrastała liczba obowiązków, często poświęcał sen i wypoczynek na rzecz rozwoju intelektualnego. Owocem tych starań był doktorat z teologii, który uzyskał w 1905 roku na Uniwersytecie Jagiellońskim. Następnie objął stanowisko profesora religii w szkole realnej we Lwowie, nie zaniedbując przy tym pracy społecznej. W październiku 1911 roku Wydział Teologiczny zlecił mu wykłady z teologii fundamentalnej i historii religii do czasu obsadzenia katedry. Jako katecheta w szkole średniej zainicjował Kurs Katechetów we Lwowie w 1907 roku, aktywnie uczestnicząc w zebraniach Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych. W czerwcu 1912 roku został mianowany profesorem nadzwyczajnym teologii fundamentalnej i historii religii, a w kwietniu 1919 roku uzyskał tytuł profesora zwyczajnego. W latach 1918–1919 wykładał Nowy Testament, a od 1919 roku uczył historii religii. W roku akademickim 1927/1928 powierzono mu ćwiczenia z historii Kościoła. W latach 1919–1921 pełnił funkcję dziekana Wydziału, a w roku akademickim 1930/1931 był delegatem do Senatu Akademickiego. Mimo propozycji przeniesienia się do Warszawy na katedrę historii religii postanowił pozostać we Lwowie. Po likwidacji Wydziału Teologicznego we Lwowie w 1939 roku wrócił do rodzinnego Sokołowa, gdzie spędził trudne lata wojenne. Stracił wtedy swoją cenną bibliotekę. Od 1946 roku wykładał apologetykę i historię religii w Seminarium Duchownym Lwowskim w Kalwarii Zebrzydowskiej, a po jego rozwiązaniu w 1950 roku podjął pracę w nowo powstałym Seminarium Duchownym Śląska Opolskiego w Nysie. Krótko zastępował rektora w 1957 roku, jednak w podeszłym wieku zrezygnował z dalszej działalności dydaktycznej. Ks. Szczepan Szydelski zmarł 28 listopada 1967 roku w Nysie i został pochowany na tamtejszym cmentarzu komunalnym [Borto, 2002: 1187–1188; Mandziuk, 1983: 253–263; Wołczański, 2022].

Twórczość naukowa

W trakcie swojej długotrwałej kariery akademickiej Szczepan Szydelski prowadził intensywną działalność naukową. Oceniając jego dokonania

na podstawie liczby opublikowanych prac, można stwierdzić, że jest to imponujący dorobek – pełna bibliografia obejmuje 235 pozycji, co przekłada się na około 6000 stron druku. W jego twórczości wyróżnia się błyskawiczne reagowanie na istotne problemy życia naukowego, społeczno-politycznego oraz religijno-moralnego, więc zasadniczym atutem jego pracy jest aktualność podejmowanych tematów, które były przedmiotem intensywnych dyskusji w danym okresie. Przykładem jest jego rozprawa *O nadprzyrodzony charakter Biblii*, opublikowana w 1904 roku, która powstała w odpowiedzi na kontrowersje związane z dziełem Delitzscha *Bibel und Babel*. Praca ta została przyjęta jako rozprawa doktorska przez Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego. Z kolei zainteresowanie początkami chrześcijaństwa i religii, które nasiliło się na przełomie wieków XIX i XX, skłoniło Szydelskiego do napisania wielu istotnych prac, takich jak:

- *Początki chrześcijaństwa* (Warszawa 1911, 341 ss.) – rozprawa habilitacyjna przyjęta przez Wydział Teologiczny UJK we Lwowie,
- *Studia nad początkami religii* (Lwów 1916, 462 ss.),
- *Historia religii a religia objawiona* (Lwów 1916, 341 ss.).

W okresie międzywojennym Szydelski kontynuował badania z zakresu porównawczej historii religii, publikując m.in. *Eschatologię irańską a biblijną* (Lwów 1938, 130 ss.), *Antropos mityczny* w „Przeglądzie Teologicznym" (1927) oraz *Ideę odrodzenia w misteriach hellenistycznych i u św. Pawła* (Poznań 1930, 87 ss.). W swoich pracach szczegółowo analizował związki między pojęciami religijnymi w antycznym świecie a ideami biblijnymi. W kontekście dyskusji z prof. Tadeuszem Zielińskim powstała publikacja *Religia helleńska, Stary Testament i chrześcijaństwo*, w której Szydelski krytycznie odniósł się do tendencyjności ocen religii hellenistycznych oraz judaizmu.

Charakterystyczny dla Szydelskiego jest bezkompromisowy styl wypowiedzi, który odzwierciedla jego dążenie do prawdy i sprawiedliwości, niezależnie od uznawanych autorytetów. Wykazywał on odwagę w podejmowaniu trudnych i kontrowersyjnych zagadnień, co czyni jego pisarstwo wyjątkowym.

Dorobek naukowy autora koncentrował się także na tematyce historycznej i apologetycznej. Swoją karierę rozpoczął od badań historycznych, a już w pierwszej rozprawie, zatytułowanej *Cech garncarski w Sokołowie (koło Rzeszowa)* (Lwów 1899), zademonstrował rzetelny warsztat oraz poprawną metodę pracy naukowej. Kolejne prace, poświęcone dziejom archidiecezji lwowskiej, spotkały się z pozytywnymi reakcjami krytyki, choć nie były wolne od kontrowersji. Mimo że nie wskazywały na nowe kierunki rozwoju badań historycznych, dostarczały cennych przyczynków

do historii Kościoła w południowo-wschodniej Rzeczypospolitej, wzbogacając wiedzę o tym istotnym okresie i regionie.

Wiodącym nurtem w naukowej spuściźnie Szydelskiego była apologetyka. Na szczególną uwagę zasługuje dojrzały podręcznik *Prolegomena in theologiam sacram* (t. 1, Lwów 1920; t. 2, Lwów–Warszawa 1921), który zawiera sumaryczny, poprawny i samodzielnie skonstruowany wykład podstawowej problematyki apologetycznej. Wykład ten charakteryzuje się gruntowną znajomością przedmiotu oraz orientacją w odpowiedniej literaturze, w tym także w pracach niekatolickich, co podkreśla jego rzetelność. Zastosowany model dydaktyczny odzwierciedla ówczesne standardy nauczania.

Kolejnym znaczącym osiągnięciem jest opracowanie *Apologetyka chrześcijańska w ostatnim sześćdziesięcioleciu* (Włocławek 1939), w którym ks. Szydelski przedstawia cenną syntezę dokonań apologetyki chrześcijańskiej w drugiej połowie XIX i w pierwszej połowie XX wieku.

Głównym aspektem jego apologetycznych zainteresowań była polemika dotycząca „katolicyzmu polskiego" w kontekście zakusów synkretyzmu zachodnioeuropejskiego oraz rodzimego. Na tym polu Szydelski był postacią pierwszoplanową, krytycznie odnosząc się do panbabilonizmu oraz konfrontacji chrześcijaństwa z religiami Bliskiego i Dalekiego Wschodu. W swoich analizach wykazał doskonałą orientację w stanie współczesnego religioznawstwa oraz wnikliwość w ocenie osiągnięć tej dyscypliny, co potwierdza jego znaczenie w dziedzinie apologetyki. Znaczący naukowy dorobek pisarski, prekursorskie wprowadzenie do wykładów uniwersyteckich historii religii oraz talent pedagogiczny sprawiły, że jego nazwisko weszło do dziejów nauk teologicznych w Polsce.

Patrząc syntetycznie, trzeba przyznać, że całościowy dorobek naukowy Szydelskiego cechuje się bogactwem tematów. W skład jego prac wchodzi:

- 21 pozycji z dziedziny apologetyki,
- 17 z historii,
- 18 z historii religii,
- 8 z etnologii,
- 6 z biblistyki,
- 7 z patrologii,
- 6 dotyczących kwestii społecznych,
- 22 recenzje dzieł naukowych,
- 52 prace na inne tematy.

Szczepan Szydelski angażował się także w organizację pracy naukowej w Polsce. W kwietniu 1920 roku zaproponował utworzenie ogólnopolskiego towarzystwa teologicznego, co zostało zatwierdzone w 1922 roku.

Jako przewodniczący towarzystwa organizował zjazdy i wygłaszał referaty. W uznaniu jego zasług naukowych w 1938 roku nadano mu honorowe członkostwo na Ogólnopolskim Zjeździe Towarzystwa Teologicznego.

Przez pięćdziesiąt lat swojej profesury wygłosił tysiące wykładów, dzieląc się z uczniami rezultatami swoich badań [całościowa bibliografia zob. Wołczański, 1994: 391–479]. Po I wojnie światowej Szydelski podarował polskiej teologii dwutomowy podręcznik teologii fundamentalnej *Prolegomena in sacram theologiam* (tom I – 522 ss.; tom II – 410 ss.). Choć stosował metodę tradycyjną, uwzględniał najnowsze osiągnięcia i problemy w swojej dziedzinie. Wartość jego pracy i dorobku naukowego najlepiej oddają jego własne słowa: „jakkolwiek wypadnie sąd o mojej pracy naukowej, jednego nie będzie można mi odmówić, żem dla rozwoju polskiej nauki apologetycznej chciał niejedną cegiełkę dołożyć" [Szydelski, 1939: 37–38]. Dorobek Szydelskiego stanowi istotny wkład w polską apologetykę i teologię [Kopeć, 1968: 167–168].

Opracowania i recepcja

Wśród opracowań dotyczących myśli apologetycznej Szczepana Szydelskiego należy wymienić biogram Pawła Borto zawarty w *Leksykonie Teologii Fundamentalnej* [2002: 1187–1188], a także artykuł Marcina Subczaka w czasopiśmie naukowym „Galicja. Studia i Materiały" [2025: 156–174]. Pierwszy z nich, charakteryzując myśl Szydelskiego, zauważył, że do jego najważniejszych prac należy *Apologetyka chrześcijańska*, która jest próbą bilansu polskiej apologetyki oraz analizą jej sytuacji w międzywojniu. Szydelski przez apologetykę rozumiał odrębną dziedzinę teologii, która różni się od wykładu dogmatycznego nieobjawionym charakterem przesłanek. Celem apologetyki, według badacza ze Lwowa, jest uzasadnienie racjonalności wiary i zbudowanie podstaw dla dogmatycznej wypowiedzi. Takie założenia ujawnia podręcznik apologetyki *Prolegomena in sacram theologiam*, opublikowany w dwóch tomach we Lwowie w latach 1920–1921. Według apologety praca ta stanowi omówienie *praeambula fidei*, czyli przedsionków wiary będących podstawą aktu wiary i uprawiania teologii. *Prolegomena* składają się z czterech części stanowiących jeden wykład: *De religione in genere*, *De Christo Domino*, *De Ecclesia* oraz o teorii poznania teologicznego (*de locis theologicis*, *de fide eiusque genesi*, *de theologia et disciplinis theologicis*). Zdaniem Borto traktaty zostały opracowane z niezwykłą starannością i systematycznością, co czyni je wartościowymi dziełami teologicznymi. W traktacie poświęconym religii Szydelski

rozpoczynał od fundamentalnego problemu istnienia Boga, prezentując argumenty zarówno ze świata widzialnego, jak i idealnego, obejmujące aspekty spekulatywne oraz moralne. Następnie dokonał krytycznej analizy tych argumentów, a wykład ten wzbogacił o zagadnienie osobowej istoty Boga oraz krytykę monistycznej wizji świata, dodając argumenty innej natury. Kolejna część traktatu koncentruje się na problemie duszy ludzkiej, naturze religii oraz jej użyteczności i konieczności. Całość kończy się omówieniem zagadnienia Objawienia i cudu.

Podobny schemat rozważań można zaobserwować w pozostałych traktatach:

De Christo Domino: autor najpierw analizował historyczne źródła dotyczące poznania faktu Chrystusa oraz wiarygodność dokumentów chrześcijańskich. Następnie przechodził do argumentów uzasadniających Boskość Chrystusa, takich jak doktryna, życie, cuda, wypełnienie proroctw oraz świadectwo męczenników.

De Ecclesia: w tym traktacie autor wykazywał, że Kościół został założony i ukonstytuowany przez Chrystusa. Analizował także naturę Kościoła.

De locis theologicis: w tym dziele omawiał „źródła Objawienia", genezę wiary oraz pojęcie teologii, zwracając uwagę na różne dyscypliny związane z tymi zagadnieniami.

Każdy z tych traktatów świadczy o głębokiej refleksji Szydelskiego nad kluczowymi aspektami teologii i jego umiejętności konstruktywnego podejścia do trudnych tematów religijnych.

Marcin Subczak, w artykule *Ksiądz profesor Szczepan Szydelski (1872–1967) – filozof i teolog z Uniwersytetu Lwowskiego*, najpierw nakreślił sylwetkę apologety, zwracając uwagę na jego aktywność naukowo-dydaktyczną w strukturach Uniwersytetu Lwowskiego oraz wszechstronność zaangażowań społeczno-politycznych. Następnie zajął się wybranym wątkiem myśli Szydelskiego, czyli *Testimonium animae naturaliter christianae* [1954: 178–193]. Dzieło księdza Szydelskiego, zarówno w swoim tytule, jak i w tematyce, jest głęboko zakorzenione w apologetycznej tradycji patrystycznej. Bezpośrednio odwołuje się do koncepcji Tertuliana, w szczególności do jego myśli zawartej w *Apologetyku*, która traktuje duszę człowieka jako z natury chrześcijańską. Szydelski podjął ten motyw, obecny w refleksji teologa z Kartaginy, i dokonał jego reinterpretacji, analizując go w kontekście współczesnych sobie osiągnięć naukowych. Wskrzesił wczesnochrześcijańskie dziedzictwo apologetyczne, przeszczepiając je na grunt duszpasterski swojej epoki. Uaktualnił tradycję rodzącej się myśli chrześcijańskiej późnego antyku, nadając jej tę samą rolę i zadanie, jednak w zupełnie nowych warunkach społeczno-kulturowych. Warto zauważyć,

że sama refleksja patrystyczna ma szczególny charakter. Z jednej strony zasługuje na miano „teologicznej", ponieważ dotyczy kwestii Bożego Objawienia, a z drugiej strony w aspekcie metody i sposobu badania oraz rozumienia prawd Boskich jest to refleksja filozoficzna. W sensie pojęciowym i argumentacyjnym opiera się na antycznej tradycji filozoficznej, co czyni ją bogatą i wielowymiarową.

Warsztat apologety

Główne obszary myśli apologetycznej

Szczepan Szydelski, jeden z najważniejszych polskich teologów i przedstawicieli tzw. lwowskiej szkoły apologetycznej, wykładający przez wiele lat na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie, ujmował apologetykę nie jako obronę dogmatów, ale jako nowoczesną dyscyplinę naukową, która musi aktywnie reagować na wyzwania współczesnej nauki, filozofii oraz odkryć religioznawczych. Kluczowymi filarami i cechami apologetyki według lwowskiego profesora było kilka elementów.

Po pierwsze, propedeutyka teologii i podbudowa wiary. Szydelski traktował apologetykę jako *Prolegomena* (wstęp naukowy) lub propedeutykę do całej teologii świętej. Jej zadaniem było uzasadnienie wiarygodności chrześcijańskiego Objawienia w świetle argumentów racjonalnych. Według jego myśli apologetyka służyła zarówno niewierzącym (aby doprowadzić ich do wiary), jak i wierzącym (aby ugruntować proces poznawania i obrony własnych przekonań) [Szydelski, 1938a: 319–331].

Po drugie, dialog z naukami przyrodniczymi i fizyką. Autor wyróżniał się tym, że pilnie śledził rewolucję w naukach empirycznych (szczególnie w fizyce atomowej XX wieku) i adaptował argumentację teologiczną do nowych odkryć. Analizując prace ówczesnych fizyków, zauważył, że mechanistyczne pojmowanie materii nie przechodzi weryfikacji na poziomie świata atomowego. Twierdził, że tradycyjne kosmologiczne dowody na istnienie Boga (oparte na klasycznej zasadzie przyczynowości mechanicznej) muszą zostać przeformułowane w oparciu o współczesny, bardziej „matematyczny" i dynamiczny obraz wszechświata [Szydelski, 1938b: 451–471].

Po trzecie, kontekst religioznawczy i walka z panbabilonizmem. W okresie międzywojennym apologetyka Szydelskiego mocno angażowała się w analizę porównawczą religii. Apologeta aktywnie zwalczał popularną

wówczas teorię panbabilonizmu (twierdzącą, że cała Biblia i judaizm są jedynie kopią mitów babilońskich). W swoich pracach (np. porównując eschatologię irańską z biblijną) wykazywał oryginalność, nadprzyrodzony charakter oraz historyczną wiarygodność chrześcijaństwa na tle innych religii starożytnego Bliskiego Wschodu [Szydelski, 1916a, 1916b, 1930, 1938c].

Po czwarte, zakorzenienie w patrystyce i *Testimonium animae*. Szydelski wiele czerpał z myśli wczesnochrześcijańskiej, zwłaszcza z dorobku Tertuliana. Odwoływał się do słynnej koncepcji *testimonium animae naturaliter christianae* (świadectwa duszy z natury chrześcijańskiej). Argumentował, że ludzka psychika i natura noszą w sobie naturalne, wewnętrzne ukierunkowanie na Boga, co stanowiło psychologiczny i antropologiczny punkt wyjścia dla jego apologetyki [Szydelski, 1954: 178–193].

Metodologia apologetyki

Według Szczepana Szydelskiego apologetyka chrześcijańska jest nauką, która ma na celu wykazanie wiarygodności Objawienia chrześcijańskiego oraz wiary katolickiej. Jej zadaniem nie jest obrona poszczególnych prawd wiary czy moralności, co należy do teologii dogmatycznej i moralnej. Apologetyka koncentruje się na potwierdzeniu prawdziwości faktu Objawienia chrześcijańskiego. Zadaniem apologetyki jest wykazanie, że Objawienie głoszone przez Kościół katolicki jest rzeczywistym faktem historycznym oraz Objawieniem Bożym w ścisłym tego słowa znaczeniu. Jako takie jest ono nieomylne i nieodmienne, stanowiąc prawdę absolutną na wszystkie czasy. Klasyczna apologetyka obejmuje dwie części:

- *Demonstratio christiana* – w której wykazuje się prawdziwość Objawienia Chrystusowego, mówiąc o Chrystusie jako nadprzyrodzonym Posłańcu Bożym i Synu Bożym;
- *Demonstratio catholica* – która dotyczy Kościoła katolickiego jako instytucji ustanowionej przez Chrystusa, wyposażonej w odpowiednie prawa i przywileje.

Obie części apologetyki muszą opierać się na odpowiednich dowodach, świadectwach i znakach. Fakt Objawienia powinien być wspierany przez świadectwa historyczne, filozoficzne oraz inne. W teologicznym znaczeniu są to *motiva credibilitatis et credenditatis*. Wśród znaków, które potwierdzają wiarygodność Objawienia, szczególne miejsce zajmują cuda i proroctwa.

Rozważania na temat Objawienia i jego znaków wymagają znajomości podstawowych prawd religijnych o Bogu osobowym, Jego istnieniu i przymiotach, duchowości duszy ludzkiej, możliwości objawienia się i cudu, a także poznawalności tych rzeczywistości. Te wstępne prawdy, istotne dla każdej religii, określane są mianem *praeambula fidei*. Kluczowym elementem w tym zakresie jest nauka o Bogu, czyli *theodicaea*.

Jeśli dodamy do tego naukę o źródłach Objawienia (*de locis theologicis*) oraz naukę o akcie wiary, to uzyskamy pełen obraz apologetyki. Takie podejście formalno-metodologiczne jest nazywane na różne sposoby, jednak termin „apologetyka" wydaje się najwłaściwszy, ponieważ odpowiada zarówno zadaniom, jak i metodzie pracy tej nauki. Nazwa ta z różnych względów budzi pewne zastrzeżenia. W swoim podręczniku Szydelski przyjął określenie *Prolegomena in sacram theologiam*, uznając je za najbardziej odpowiednie. Inni autorzy, jak Christian Pesch, wprowadzili nazwę *Institutiones propedeuticae ad sacram theologiam*, która również ma swoje uzasadnienie, ale nie zdobyła szerokiego uznania. Powszechnie używaną nazwą, także w Polsce, stała się *theologia fundamentalis*, która, mimo że nie w pełni odpowiada metodzie pracy apologetyki, odnosi się do jej roli jako przygotowania do nauk teologicznych.

Ostatecznie apologetyka musi mieć nazwę, która odzwierciedla jej miejsce w szerszym kontekście nauk teologicznych, uzasadniając prawdy stanowiące punkt wyjścia dla teologii *sensu stricto*. Pomimo krytyki nazwa *theologia fundamentalis* jest uzasadniona, jako że apologetyka należy do nauk teologicznych i orientuje się w ich kierunku [Szydelski, 1938a: 319–324].

Szydelski dostrzegał również w samej apologetyce obecność dwóch wyraźnych kierunków. Jego zdaniem apologeci zorientowani tomistycznie, o. Garrigou-Lagrange i o. Gardeil, uprawiają apologetykę w oparciu o ściśle określone ramy myśli św. Tomasza. Ich podejście jest przede wszystkim spekulatywne, a zakres apologetyki ogranicza się do wykazywania samej tylko wiarygodności Objawienia. W tym kontekście wyniki nowszych nauk, nawet jeśli mają pewien związek z nauką Kościoła, są traktowane jedynie marginalnie. Natomiast apologeci, którzy idą z prądami czasu i są otwarci na potrzeby współczesnych ludzi, mniej skupiają się na spekulacji. W ich ujęciu większy nacisk kładzie się na fakty naukowe oraz ich związek z Objawieniem. Takie podejście pozwala na bardziej dynamiczne i odpowiednie reagowanie na wyzwania, jakie niesie ze sobą współczesność, a także na lepsze rozumienie ludzi i przyciąganie ich do wiary. Dzięki uwzględnieniu aktualnych osiągnięć w nauce ci apologeci mogą skuteczniej argumentować za prawdziwością Objawienia, pokazując, że

wiara i wiedza nie pozostają w sprzeczności, lecz wzajemnie się uzupełniają. Może to przyczynić się do większej akceptacji religii wśród ludzi poszukujących sensu w dzisiejszym skomplikowanym świecie. Lwowski profesor jednoznacznie opowiadał się za drugim kierunkiem w apologetyce, dlatego w *Prolegomena in sacram theologiam* na początku umieścił część ogólną *De religione*. W niej starał się uwzględnić różne dane z najnowszych nauk, ponieważ religia przenika głęboko w indywidualne i zbiorowe życie ludzkości oraz wpływa na całe życie kulturalne. Wszystkie nauki w pewnym stopniu zazębiają się z wyobrażeniami religijnymi, co może prowadzić zarówno do ich harmonijnego współistnienia, jak i do konfliktów. W wielu kręgach przyjęło się niemal jako dogmat, że pomiędzy nauką a wiarą nie ma miejsca na zgodę. W XIX wieku, kiedy nowe nauki się rozwijały, a dawne przeżyły niebywały rozkwit, apologetyka, aby odpowiadać na potrzeby współczesnej epoki, musiała mieć szeroki zasięg i w różnych kierunkach prostować drogi do wiary. Z tego powodu konieczne jest, aby apologetyka integrowała nowoczesne osiągnięcia naukowe oraz podejmowała dialog z różnorodnymi myślami i koncepcjami, które mogą wpływać na zrozumienie religii. W ten sposób może skutecznie stawić czoła wyzwaniom współczesności oraz wykazać, że wiara i nauka mogą współistnieć harmonijnie. Apologetyka, aby skutecznie odpowiadać na potrzeby współczesnych czasów, musi więc uwzględniać różnorodne dziedziny życia oraz aktualne osiągnięcia naukowe [Szydelski, 1938a: 324–325; 1938b: 451–471].

Główne wątki apologetyczne

W dotychczasowej refleksji na temat kontekstu biograficzno-bibliograficznego i warsztatu naukowego Szczepana Szydelskiego dotknęliśmy wielu wątków apologetycznych. Najpierw spróbujemy pogłębić zagadnienie genezy chrześcijaństwa, a później uporządkować podjęte tematy, wskazując kilka wzajemnie powiązanych płaszczyzn, które tworzą spójną koncepcję apologetyczną.

Geneza chrześcijaństwa

Apologeta widział początki chrześcijaństwa jako historycznie udowodnione, nadprzyrodzone Objawienie, będące bezpośrednim wypełnieniem Bożego planu, a nie naturalnym produktem ewolucji dawnych religii. Swoje stanowisko sformułował w fundamentalnym dziele apologetycznym

z 1911 roku zatytułowanym *Początki chrześcijaństwa. Studium*. Jego ujęcie tego tematu opierało się na kilku kluczowych filarach naukowych i teologicznych:

1) Polemika z mitologizacją i astralizmem – praca Szydelskiego była bezpośrednią, naukową odpowiedzią na modne na przełomie wieków XIX i XX teorie racjonalistyczne i religioznawcze (reprezentowane w Polsce m.in. przez Andrzeja Niemojewskiego). Teorie te próbowały sprowadzić Jezusa do postaci mitycznej, a początki chrześcijaństwa wywodzić z mitów astralnych (gwiezdnych) lub zapożyczeń z kultów pogańskich. Szydelski stanowczo odrzucał te koncepcje, dowodząc ich nienaukowości i braku logicznych podstaw.
2) Historyczność Jezusa Chrystusa i źródeł – autor stał na stanowisku, że u podstaw chrześcijaństwa leży autentyczna, historyczna postać Jezusa Chrystusa oraz rzeczywiste wydarzenia opisane w Nowym Testamencie. W swoim studium szczegółowo analizował dokumenty z I i II wieku (zarówno chrześcijańskie, jak i rzymskie czy żydowskie) oraz pisma Ojców Apostolskich i pierwszych apologetów, wykazując wiarygodność Ewangelii jako rzetelnych źródeł historycznych, a nie późnych kompilacji mitów.
3) Autonomia i oryginalność wobec hellenizmu i judaizmu – jako badacz porównawczej historii religii apologeta analizował tło kulturowe wczesnego Kościoła. Choć dostrzegał obecność chrześcijaństwa w świecie grecko-rzymskim, w swoich późniejszych pracach (np. badając listy św. Pawła i misteria hellenistyczne) udowadniał, że istota chrześcijaństwa (odkupienie, zmartwychwstanie) nie została zapożyczona z religii pogańskich. Chrześcijaństwo miało unikalny, autonomiczny charakter, którego źródłem było bezpośrednie działanie Boga, a nie synkretyzm religijny.
4) Metoda totalna w apologetyce – w badaniu początków Kościoła Szydelski stosował tzw. apologetykę totalną. Oznaczało to, że nie unikał trudnych pytań stawianych przez ówczesną naukę świecką. Przeciwnie – posługiwał się tą samą metodą historyczno-krytyczną co krytycy religii, aby za pomocą faktów, logiki i analizy tekstów wykazać, że tradycyjna wizja narodzin chrześcijaństwa broni się na gruncie czysto naukowym.

Dla Szczepana Szydelskiego początki chrześcijaństwa były momentem wkroczenia Boga w historię, którego autentyczność potwierdzają rzetelne źródła pisane, a wszelkie próby sprowadzenia tej religii do kopii starszych kultów uważał on za błędne hipotezy nieznajdujące pokrycia w faktach.

Chrześcijaństwo stanowi fakt pierwszorzędnego znaczenia w dziejach cywilizacji ludzkiej, a jego ocena powinna leżeć przede wszystkim w gestii historyków, a nie przyrodników. Nauka musi zrozumieć istotę tego zjawiska, analizując, jak chrześcijaństwo powstało oraz w jakiej formie występowało od samego początku. Ktoś, kto bez wglądu w źródła próbuje z góry określić formy, w jakich chrześcijaństwo mogło się pojawić, przypomina uczonego, który chciałby sporządzić drzewo genealogiczne jakiejś osoby bez odwołania się do źródeł lub wyłącznie na podstawie wyobraźni określić historię rozwoju młodego karpia.

Chrześcijaństwo jako fakt historyczny wymaga badania metodą historyczną, opartego na najstarszych źródłach i pomnikach. To zadanie należy do historyków, a nie przyrodników. W analizie Szydelski skupiał się głównie na źródłach historycznych z pierwszych dwóch wieków istnienia chrześcijaństwa, ponieważ uważał, że ten okres wystarcza do zrozumienia początków tego tak znaczącego zjawiska. Szczególną uwagę poświęcał również chrześcijańskiemu *Credo*, prawdom wiary oraz zasadom, które są głoszone i wyznawane, ponieważ cała etyka chrześcijańska opiera się na tych fundamentach.

Chrześcijaństwo to nie tylko wiara, ale także społeczność i organizacja złożona z ludzi i rządzona przez nich. Wszystko, co ludzkie, jest niedoskonałe, ułomne, psuje się i wymaga stałego naprawiania oraz czujności. Dlatego nie można twierdzić, że organizacja kościelna jest zbędna czy szkodliwa. Bez tej organizacji czysta wiara chrześcijańska nie mogłaby się utrzymać. Od samego początku chrześcijaństwo zorganizowane było w jedno wielkie ciało moralne, w Kościół. To wyjaśnia, dlaczego w Kościele nie zawsze wszystko działało tak, jak powinno. Kościół nigdy nie przestał głosić tej samej Ewangelii Chrystusowej, która przez wszystkie czasy była źródłem najpiękniejszych czynów i poświęceń. Wciąż udzielał środków, które z woli Chrystusa miały ułatwiać życie proste, czyste i piękne. Jednak zarówno przedstawiciele szerokich warstw społecznych, jak i ci na czołowych stanowiskach nie mogli osiągnąć świętego i pięknego życia bez własnej pracy [Szydelski, 1911: V–XXI].

Według Szydelskiego chrześcijaństwo, w myśl zgodnych i najpewniejszych świadectw, od samego początku opiera się na Chrystusie jako głównym kamieniu węgielnym. Pojawia się jako religia z wyraźnymi prawdami wiary oraz nakazami moralnymi, od początku postrzegająca siebie jako odrębną od innych systemów wierzeń, a w stosunku do pogaństwa wręcz jako jego przeciwieństwo. Aby zrozumieć wiarę chrześcijan w bóstwo Chrystusa, który nie był władcą ziemskim ani wojownikiem, a mimo to dokonał największej rewolucji w dziejach ludzkości, należy poszukiwać

innego sposobu jej wytłumaczenia. Wiara w bóstwo Chrystusa oraz Jego boskie posłannictwo istniała w chrześcijaństwie od samego początku i stanowi jego centralny element. Opiera się ona na życiu, dziełach i nauce Zbawiciela, co potwierdzają zgodnie pisma apostolskie. Życie Jezusa, Jego nauka i czyny noszą na sobie piętno boskości i cudowności, jak przedstawiają to Ewangelie i listy. Tylko takie życie, czyny i nauki mogły zrodzić to, co zrodziły.

Szczepan Szydelski podkreślał, że postępowe nurty wśród historyków, zarówno umiarkowanych, jak i radykalnych, starają się wytłumaczyć chrześcijaństwo bez odwoływania się do cudów, co prowadzi ich do sprzeczności. Poszukują oni, często bezskutecznie, nowych sposobów rozwiązania trudności. Apologeci, przyjmując cud, nie napotykają żadnych sprzeczności naukowych, co pozwala im w pełni zrozumieć i wytłumaczyć fenomen chrześcijaństwa. Krytycy, zarzucający pismom apostolskim niezgodność z prawdą historyczną, wygłaszają twierdzenia bez solidnych dowodów. Apologeci, opierając się na pewnych faktach historycznych, przyjmują cud w życiu i nauczaniu Jezusa. Krytycy, wprowadzając do treści chrześcijaństwa dowolne hipotezy i pomysły, destabilizują życie religijne jednostek oraz społeczeństw. Apologeci z kolei, trzymając się nieomylnych prawd, które były akceptowane przez dziewiętnaście wieków, dają życiu religijnemu jednostek oraz społeczeństw najsilniejszą podporę. Wśród teorii krytyków powstaje nowa wiara oparta na dowolności i protestanckiej zasadzie wolności. Apologeci zaś nie mogą tworzyć nowej wiary, ale trzymają się tej, która istniała od czasów apostolskich, jak ją potwierdzają źródła z okresu pierwotnego chrześcijaństwa [Szydelski, 1911: 314–317].

Osie argumentacji apologetycznej

Po pierwsze, Szydelski konsekwentnie argumentował za racjonalnością wiary. W jego ujęciu należy tak uprawiać teologię, by nie tylko eliminować konflikty na styku religii i innych nauk, ale także starać się w pełni wykorzystać ich osiągnięcia. Zapewne z tego powodu punktem wyjścia jego analiz były zagadnienia dotyczące istnienia Boga, natury człowieka, możliwości Objawienia i poznawalności prawdy religijnej. Tak uprawiana apologetyka nie miała zastępować aktu wiary, ale przygotowywać grunt, na którym akt ten mógłby zaistnieć w sposób świadomy i racjonalny.

Po drugie, apologeta bronił historycznego charakteru chrześcijaństwa. Sprzeciwiał się redukowaniu religii do mitów, symboli czy uniwersalnych

doświadczeń religijnych. Zarówno wtedy, gdy pisał o początkach chrześcijaństwa, jak i w refleksji polemicznej z teoriami religioznawczymi podkreślał wyjątkowość wydarzenia Chrystusa i historyczną wiarygodność Objawienia. Na tym polu bardzo ważne były dla niego badania historyczne i krytyczna analiza źródeł oraz kompleksowe recenzowanie pojawiających się nowych hipotez dotyczących genezy religii.

Po trzecie, autor podjął się obrony oryginalności chrześcijaństwa na tle religii świata. Prowadząc szeroko zakrojone studia porównawcze, wykazywał zarówno podobieństwa kulturowe, jak i zasadniczą oryginalność Objawienia biblijnego. Krytykował też nurty wyjaśniające chrześcijaństwo jako wynik zapożyczeń z religii starożytnego Wschodu lub misteriów hellenistycznych. Religioznawstwo było dla niego narzędziem pozwalającym na ukazanie wyjątkowości chrześcijaństwa, a nie zagrożeniem dla wiary.

Po czwarte, jego refleksję można określić jako apologię integralności poznania. Wspomnieliśmy już, że odrzucał przeciwstawianie nauki i religii. Można powiedzieć nawet więcej. Nie tylko starał się walczyć o uzgodnienie tych dwóch światopoglądów, ale uważał, że nowe osiągnięcia nauk skłaniają teologię do pogłębiania własnej argumentacji. Dlatego apologeta był gotowy do dialogu z nowymi nurtami, a nawet do dostosowywania sposobu argumentacji religijnej do zmieniających się obrazów świata. Co istotne, nie rezygnował w tym procesie z niezmienności treści Objawienia.

Po piąte, bardzo ważnym elementem jego apologetyki była jej antropologiczna orientacja. Inspirując się tradycją patrystyczną, podkreślał, że człowiek nosi w sobie naturalne otwarcie na Boga. Przy takim założeniu logiczną konsekwencją było budowanie argumentacji apologetycznej nie tylko na zewnętrznych dowodach historycznych czy filozoficznych, ale również w odwołaniu do uniwersalnych doświadczeń egzystencjalnych.

Bibliografia

Źródła

Szydelski, Sz. (1911). *Początki chrześcijaństwa. Studyum*. Warszawa: Biblioteka Dzieł Chrześcijańskich.

Szydelski, Sz. (1916a). *Historia religii a religia objawiona*. Lwów: Drukarnia Zakładu Narodowego im. Ossolińskich.

Szydelski, Sz. (1916b). *Studya nad początkami religii*. Lwów: Drukarnia M. Schmitta.

Szydelski, Sz. (1920). *Prolegomena in theologiam sacram, vol. 1: De religione in genere et de Jesu Christo legato divino*. Lwów: Książnica Polska.

Szydelski, Sz. (1921). *Prolegomena in theologiam sacram, vol. 2*. Lwów–Warszawa: Książnica Polska.
Szydelski, Sz. (1930). *Idea odrodzenia w misterjach hellenistycznych a u św. Pawła*. Poznań: Księgarnia św. Wojciecha.
Szydelski, Sz. (1938a). Apologetyka chrześcijańska w ostatnim sześćdziesięcioleciu (Dalszy ciąg nast.). *Ateneum Kapłańskie*, 42(4): 319–331.
Szydelski, Sz. (1938b). Apologetyka chrześcijańska w ostatnim sześćdziesięcioleciu (Ciąg dalszy). *Ateneum Kapłańskie*, 42(5): 451–471.
Szydelski, Sz. (1938c). *Eschatologia irańska a biblijna*. Lwów: Towarzystwo Naukowe.
Szydelski, Sz. (1939). Apologetyka chrześcijańska w ostatnim sześćdziesięcioleciu (Dokończenie). *Ateneum Kapłańskie*, 44(1): 31–41.
Szydelski, Sz. (1954). Testimonium animae naturaliter christianae. *Collectanea Theologica*, 25(1–2): 178–193.

Opracowania

Borto, P. (2002). Szydelski Szczepan (1872–1967). W: *Leksykon teologii fundamentalnej* (s. 1187–1188), M. Rusecki, K. Kaucha, I. S. Ledwoń, J. Mastej (red.). Lublin–Kraków: Wydawnictwo M.
Kopeć, E. (1968). Ks. prof. Szczepan Szydelski (1872–1967). *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne*, 15(2): 167–168.
Mandziuk, J. (1983). Szydelski Szczepan. W: *Słownik polskich teologów katolickich 1918–1981* (t. 7, s. 253–263), L. Grzebień (red.). Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
Subczak, M. (2025). Ksiądz profesor Szczepan Szydelski (1872–1967) – filozof i teolog z Uniwersytetu Lwowskiego. *Galicja. Studia i materiały*, 12: 156–174. https://doi.org/10.15584/galisim.2025.12.10
Wołczański, J. (1994). Bibliografia opublikowanych prac ks. prof. dra hab. Szczepana Szydelskiego za lata 1897–1984. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*, 63: 391–479. https://doi.org/10.31743/abmk.8576
Wołczański, J. (2022). *Ksiądz profesor Szczepan Szydelski (1872–1967). Polityk i działacz społeczny*, wyd. 3. Kraków–Lwów: Wydawnictwo Księgarnia Akademicka. https://doi.org/10.12797/9788381388863

Summary

Szczepan Szydelski (1872–1967) was one of the leading representatives of the Lviv school of apologetics and among the most distinguished Polish fundamental theologians of the first half of the twentieth century. His academic career was closely connected with the Faculty of Theology of the Jan Kazimierz University in Lviv, where he lectured on fundamental theology, the history of religions, and related disciplines. Alongside his scholarly work, he was deeply engaged in pastoral ministry, social initiatives, and

the organisation of theological research in Poland, making a lasting contribution to both ecclesiastical and academic life.

Szydelski regarded apologetics not merely as a defensive response to objections against Christianity but as a scientific discipline whose primary purpose was to demonstrate the rational credibility of divine revelation and to prepare the intellectual foundations for theology. His understanding of apologetics combined the traditional structure of *demonstratio christiana* and *demonstratio catholica* with a strong emphasis on *praeambula fidei*, historical evidence, philosophical reasoning, miracles, and prophecy as motives of credibility. While remaining faithful to classical Catholic theology, he argued that apologetics should actively engage with contemporary philosophical, scientific, and historical research rather than isolate itself from modern intellectual developments.

A distinctive feature of Szydelski's thought was his openness to dialogue with the natural sciences and the emerging disciplines of comparative religion and the history of religions. He closely followed contemporary scientific discoveries, particularly in physics, recognising that the changing image of the universe required renewed formulations of traditional theological arguments. At the same time, he firmly rejected theories that reduced Christianity to a product of mythological borrowing or religious syncretism. His extensive studies of ancient religions, Iranian eschatology, Hellenistic mystery cults, and Babylonian influences sought to demonstrate both the originality of biblical revelation and the historical uniqueness of Christianity.

One of the central themes of his apologetics was the historical origin of Christianity. In his major work *Początki chrześcijaństwa* (*The Origins of Christianity*), Szydelski opposed rationalist and mythological interpretations that denied the historicity of Jesus Christ or explained Christianity as a derivative of pagan religions. Employing historical-critical methods and extensive source analysis, he argued that the New Testament documents, together with the writings of the Apostolic Fathers and early Christian witnesses, provide reliable evidence for the historical reality of Christ, the supernatural character of revelation, and the apostolic origins of the Church. His apologetic project therefore rested upon the conviction that historical research, when conducted objectively, confirms rather than undermines the credibility of Christianity.

Another significant aspect of Szydelski's theological vision was its anthropological orientation. Inspired by the patristic tradition, especially Tertullian's concept of *testimonium animae naturaliter christianae*, he maintained that the human person possesses a natural openness to God

and an intrinsic capacity to recognise religious truth. Consequently, apologetic argumentation should appeal not only to historical and philosophical evidence but also to universal human experience, thereby integrating objective demonstrations with existential reflection.

Szydelski's extensive scholarly legacy, comprising more than two hundred publications, reflects the breadth of his interests, including apologetics, the history of religions, biblical studies, Church history, ethnology, and social issues. His monumental *Prolegomena in sacram theologiam* remains one of the most comprehensive Polish syntheses of pre-conciliar fundamental theology, while his numerous studies on comparative religion significantly shaped the development of twentieth-century Polish apologetics. His work illustrates an original combination of fidelity to Catholic tradition, methodological rigour, historical scholarship, and openness to contemporary intellectual challenges, securing him a permanent place in the history of Polish fundamental theology and Christian apologetics.

Abstrakt

Rozdział przedstawia Szczepana Szydelskiego jako jednego z czołowych przedstawicieli lwowskiej szkoły apologetycznej i ważnego badacza początków chrześcijaństwa. Jego szerokie zainteresowania obejmowały historię religii, religioznawstwo porównawcze, biblistykę i historię Kościoła. Szydelski wykorzystywał metody historyczno-krytyczne do obrony historyczności Jezusa Chrystusa, wiarygodności źródeł nowotestamentalnych oraz oryginalności chrześcijaństwa wobec religii świata starożytnego. Ważnym elementem jego refleksji była również antropologia religijna, zakładająca naturalne otwarcie człowieka na Boga i prawdę religijną. Rozdział ukazuje jego dorobek jako próbę połączenia tradycyjnej apologetyki z nowoczesnymi metodami historii religii i badań nad źródłami.

Słowa kluczowe: Szczepan Szydelski; apologetyka katolicka; teologia fundamentalna; lwowska szkoła apologetyczna; początki chrześcijaństwa; religioznawstwo porównawcze; wiarygodność Objawienia; historia religii

Abstract

The chapter presents Szczepan Szydelski as one of the leading representatives of the Lviv school of apologetics and an important scholar of the origins of Christianity. His broad interests included the history of religions, comparative religion, biblical studies, and Church history. Szydelski employed historical-critical methods to defend the historicity of Jesus Christ, the credibility of New Testament sources, and the originality of

Christianity in relation to the religions of the ancient world. An important dimension of his work was religious anthropology, based on the assumption of the human person's natural openness to God and religious truth. The chapter portrays his contribution as an attempt to integrate traditional apologetics with modern methods of historical and comparative research.

Keywords: Szczepan Szydelski; Catholic apologetics; fundamental theology; Lviv school of apologetics; origins of Christianity; comparative religion; credibility of revelation; history of religions